

MEVLÂNÂ PERSPEKTİFİNDEN İNSAN HAKLARI

Dr. Ergin ERGÜL

Hâkim

Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı

Giriş

Bugün modern dünyada insan hakları, demokratik hukuk devletinin ruhu olarak nitelendirilmektedir. Ancak insan hakları, tek bir kültürle, belirli bir zaman ve mekanla sınırlandırılmayacak kadar köklü ve evrensel bir değerdir. Tarihimiz, kültürümüz ve medeniyetimiz ile onun evrensel düşünürlerinin, bilgilerinin eserleri dikkatlice incelendiğinde görülmektedir ki, insan hakları bizim medeniyetimizin de ruhudur, özüdür.

Bilindiği üzere, 1948 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilan edildiği 10 Aralık tarihi, ülkemiz dahil bütün dünyada insan hakları günü, bu hafta da insan hakları haftası olarak kutlanmaktadır. İlginç bir tevafuk olarak, insan hakları haftasını da içeren 7-17 Aralık tarihleri ülkemizde her yıl aynı zamanda, milletimizin insanlığa hediye ettiği en büyük değerlerden olan, büyük bilge Mevlânâ'nın ve onun günümüzde de bütün görkemiyle canlılığını koruyan evrensel düşüncesinin anıldığı bir hafta olarak kutlanmaktadır.

Bizim Mevlânâ olarak, Batı dünyasının Rumi diye bildiği aynı zamanda büyük bir hukukçu olan büyük mutasavvıf düşünür ve bilge Mevlânâ Celaleddin-i Rumi'nin engin düşünce dünyası ve hayatı incelendiğinde, insanlığın günümüzde karşı karşıya kaldığı küresel sorunların çözümü için ilham kaynağı olabilecek birçok düşünce incisiyle karşılaşmaktadır. Hiç kuşkusuz Mevlânâ'nın evrensel bilgeliğinden anlaşılmalı, keşfedilmeyi ve yararlanılmayı bekleyen konular arasında günümüzün en önemli, en güncel meseleleri arasında yer alan insan haklarının korunması ve geliştirilmesi başta gelmektedir.

Mevlânâ'da bütüncül insan hakları anlayışı

İnsan Hakları, en genel ifadeyle, kişinin insan olarak var olmasından kaynaklanan yadsınamaz ve vazgeçilemez doğal kazanımlarını ifade eder.⁽¹⁾

İnsan hakları çağı olarak adlandırılan günümüz aynı zamanda bireysel ve kitlesel en ağır ve yaygın insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir

⁽¹⁾ İhsan Dağı; Necati Polat; (2004), *Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları*, Liberte, Ankara, s.37.

çağdır. İnsana haklarına riayet, temel hak ve özgürlüklere saygı en çok gündeme getirilen talepler ve her vesile ile vurgulanan konular olsa da, en demokratik ülkelerin bile uygulama karneleri hiç de parlak değildir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin ilan edildiği 10 Aralık tarihi tüm dünyada insan hakları günü, bu hafta da insan hakları haftası olarak kutlanmaktadır. İlginç bir tevafuk olarak bir sonraki hafta Mevlânâ'nın temiz ruhunun asıl vatanına dönüş günü olan ve kendisinin düğün gecesi olarak nitelendirdiği 17 Aralık tarihini kapsamaktadır. Dolayısıyla İnsan Hakları haftası, insan haklarından bahsederken Mevlânâ'nın bütüncül insan hakları anlayışının da dile getirildiği bir zaman dilimi de olmalıdır.

Mevlânâ'nın bütüncül insan hakları anlayışının, ilki insana bütüncül bakış, ikincisi ise varlığın çokluktaki teklifi görüşü olmak üzere iki temeli söz konusudur. İlk olarak, Onun bakış açısından, insan yalnızca su ve topraktan yaratılan; et kemik ve kandan ibaret basit, sıradan bir varlık değildir.

Onun dünya görüşünün odağında insan anlayışı bulunmaktadır. İnsan evrenin kalbidir. Mevlânâ insanı sadece dünyevî bir varlık olarak değil, aynı zamanda sosyal bünye içinde kendine özgü ayrıcalıklı bir role sahip manevî bir varlık olarak görür. O insana akıl, ruh, beden ve zihin gibi parçalara ayırarak bakmaz. İnsanı görünür görünmez tüm bileşenleriyle evren gibi bir sistem ve bütün olarak değerlendirir. Bazı düşünürler, “*İnsan mikrokozmozdur, küçük evrendir.*” derler. İnsanı gerçek varlığına, iç yüzüne, özüne göre değerlendiren Mevlânâ'ya göre ise, her bir birey “*makrokozmoz*” yani büyük evrendir. Mevlânâ bunu Mesnevî'de şöyle dile getirir:

“*Ey insan, sen görünüşte mikrokozmozsun (küçük bir alemsin), fakat gerçekte makrokozmozsun (büyük bir alemsin)*”⁽²⁾

İkinci olarak, Mevlânâ'ya göre, “*Bütün âlem, bütün insanlar bir beden gibidir.*”⁽³⁾ İnsan hakları insanlar arasında siyasi ve sosyal bir eşitlik getirirken, Mevlânâ'nın eşitlik vurgusu, insanı tek bir ışık kaynağından kaynaklanan ışınlar veya aynı okyanusa ait damlalar gibi tasvir ederek, hem kozmik hem fizik planda tam ve bütüncül bir eşitliği öngörür. Allah önünde her kişi yaratılıştan gelen fizik özelliklere, çevresel, sosyal ve ekonomik koşullara bakılmaksızın eşit onura sahiptir ve bunun insanlar

⁽²⁾ Eva De Vitray-Meyerovitch; Djamchid Mortazavi; (2004), *Mathnawi*, La quête de l'absolu, édition du Rocher, Paris, IV/521. S.867).

⁽³⁾ Şefik Can; (2009), *Dîvan-ı Kebir, Seçmeler*, Ötüken, Cilt I, İstanbul, s.121

arasında, sosyal ve siyasi planda da böyle olması için çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Mevlânâ insanı bütün eserlerinde doğuştan belli haklara sahip olmanın ötesinde yüce bir varlık olarak görür. Ona, görünüş, ırk, uyrukluuk, statü, cinsiyet, din, kanaat vs. hiç bir ayırım yapmaksızın yaklaşır. Kişilere, düşünceleri, statüleri sebebiyle farklı muamele edilmesini, ayrımcılık yapılmasını onaylamaz. Mesajı herkesi kucaklar. Bir rubaisinde: “*Üstünlük iddia etmek, kendini beğenip, başkalarını hor görmek ne anlamsız, ne boş şeydir.*”⁽⁴⁾ der.

O, insanın dünyaya gelişiyle sahiplendiği hiç bir etiketi dikkate almadan birim insanı, bireyi önemser. Nitekim o milliyet ve din farklılıkları nedeniyle insanların hor görülmesine, ötekileştirilmesine, ayrımcı muameleye tabi tutulmasına şu sözlerle karşı çıkar: “*Ey onda bunda kusur arayan kişi. Hiçbir insanı hor görme, hangi millette, hangi dinde olursa olsun, insanda, onun bir emaneti vardır. İnsan onun aynasıdır.*”⁽⁵⁾

O, insanla arasında dil farklılıklarını da bir engel ve ayrışma nedeni olarak görmez. Şöyle der: “*Bütün insanlar, ezelden geldiğimiz için, oraya karşı duyduğumuz iştiyakta, özlemde birleşiriz, bir oluruz, ama söze başlayınca hepimiz ayrı ayrı dillerle dosta sesleniriz. Hepimizin duygusu bir ama dillerimiz ayrı.*”⁽⁶⁾

Ona göre, insan başkalarının kusurlarını, suçlarını, kötülüklerini araştırarak ya da başkalarının eksikliklerinden hareketle kendisini yüceltmeye çalışmamalıdır. Bütün insanlara aynı değeri vermeli, eşit davranmalı ve insandaki cevheri yakalamalıdır. İnsan neyin peşinden giderse o olur. Aradığıyla özdeşleşir. Rubailerinin birinde şöyle der:

*“Madendeki inciyi aradıkça madensin
Ekmek lokmasına heves ettikçe ekmeksin
Şu kapalı sözü anlarsan, anlarsın her şeyi;
Neyi arıyorsan osun sen....”*⁽⁷⁾

Nitekim O, ırk ve din çatışmalarının en yoğun olduğu Moğol ve haçlı saldırıları döneminde bile, ırk, dil, din ve cinsiyet ayırımı gözetmeksizin insanların eşitliğini en güçlü şekilde dile getirmiş ve bunu

(4) Şefik Can; Cilt I, s. 79.

(5) Şefik Can; Cilt I, s.79.

(6) Şefik Can; Cilt III, s.140.

(7) Şefik Can; (2008), *Rubailer, Mevlânâ*, Kırkambar, İstanbul, s.322.

hayatına ve uygulamalarına yansıtılmıştır. Bu konuda kendisine yapılan eleştirileri de kararlılıkla göğüslemiş ve püskürtmüştür.

Bu nedenle, kendi insanının ve toplumunun hak ve hürriyetlerini kutsarken, yabancılara hoşgörüsüz davranan ve insan onuruna aykırı muamele eden, başka ülkelerdeki insan hakları ihlallerine çifte standartla veya ekonomik ve siyasi saiklerle yaklaşan batılıların Mevlânâ'dan öğreneceği birçok şey vardır. Ancak, ona sözde saygı ve sevgi duyan, onunla iftihar eden Doğu dünyasının da insan hakları alanındaki acıklı durumu, sorunlu gerçekliği, Mevlânâ'nın insana bakışını anlama ve uygulamaya ne kadar çok ve acil ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ bütün sözünü insana söylemiştir. Onun için insan en yüce yaratıktır. İnsan Allah'ın ruhundan üflediği, özel olarak yarattığı ve dünya üzerindeki nimetleri yararlanmasına tahsis ettiği bir varlıktır. Aşağıdaki mısraları bu düşüncesini çok güzel anlatmaktadır.

“Sen cihanın hazinesisin, cihan ise yarım arpaya değmez. Sen cihanın temelisin, cihan senin yüzünden taptazedir.”⁽⁸⁾

“Ey ilahi kitabın bir nüshası olan sen,

Padişah güzelliğinin aynası olan sen.

Dünyada senin dışında hiçbir şey mevcut değil,

İstedliğini kendinde ara, bu sensin.”⁽⁹⁾

“Sadece bir hamur teknesi boyundaki insan, gökleri de arşı da aşmıştır.”⁽¹⁰⁾

“Dostum insanın canı değerli bir incidir. En güzel şekil altında (insan şekli) yaratılmış olan bu can arştan da üstündür. En güzel şeklin altındaki bu can düşünce ötesidir. Bu paha biçilmez mücevherin değerini söylesem, ben de yanarım, dinleyen de yanar.”⁽¹¹⁾

“Ey aydan da, ay ışığından da daha üstün olan, daha parlak olan insanlar! Ey su ve topraktan yaratılmış oldukları halde çok değerli olan varlıklar! Neden balçık içinde kıvranıp duruyorsunuz da, asıl varlığınızı gösterip parlamıyorsunuz?”⁽¹²⁾

⁽⁸⁾ M. Nuri Gençosman; (1994), *Mevlânâ'nın Rubailer*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, rubai no: 228)

⁽⁹⁾ Meyerovitch; s.184

⁽¹⁰⁾ Mesnevi; VI/138 (Meyerovitch/ Mortazavi, s. 1386).

⁽¹¹⁾ Mesnevi; VI/1005-7 (Meyerovitch/ Mortazavi, s. 1442).

⁽¹²⁾ Şefik Can; s. 72.

Diğer yandan, onun eserlerinde siyasi ve medeni hak ve hürriyetlerin yanı sıra, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da işaret eden mısralara rastlamak mümkündür. Örneğin aşağıdaki mısralar, günümüzde gündeme getirilen “*Asgari Hayat Seviyesine Sahip Olma Hakkını*” çağrıştırmaktadır:

*“Dünyada, yiyeceği yarım ekmeği olan
Oturmak için bir yuvası bulunan
Ve kimseden bir şey beklemeyen kişiye,
Zevkinle yaşa, ne hoş bir alemin var. De.”*⁽¹³⁾

I. Mevlânâ perspektifinden temel hak ve özgürlükler

A. Yaşam hakkı

Mevlânâ rengi, ırkı, uyrukluğu, cinsiyeti ne olursa olsun bir birey olarak insanı önemsemiştir. Bilindiği gibi, günümüzde yaşam hakkı en temel hak kabul edilmektedir. Mevlânâ'nın bakışı da aynıdır. O, suç işlemiş sanıkların bile yaşam hakkını üstün tutmuştur.

Bir gün yolda bir genç görür, daracığının dibinde asılacaktır. Cübbesini onun üzerine atarak uzaklaşır. Cellatlar Mevlânâ'nın himayesine aldığı bu genci asmazlar. Makama arz edilir ve genç af edilir. Ölümden kurtulan bu Rum genci doğruca Mevlânâ'nın medresesine gider. Süryanos adına bir de Alaeddin ekler Mevlânâ.⁽¹⁴⁾

Bir başka genç suçlunun af edilmesi için devrin Sadrazamı Muînüddîn Pervâne'ye aracı olmuştu. Onun: “*Ortada kan var, bu başka şeye benzemez*” şeklindeki itirazı üzerine: “*Katil Azrail'in çocuğudur. Kan içmez de ne yapar. Ama yumuşaklık kılıcı öfke kılıcından keskindir.*” diyerek bu gencin de affedilmesini sağlamıştı.⁽¹⁵⁾ Mevlânâ'nın, kendisinde mutlaka bir iyilik istidadı gördüğü bu suçlunun affi, toplumdan ayrılan bir uzvun yeniden topluma iadesidir.⁽¹⁶⁾

Fihi Mâ-Fih'de de,

“Göster bakalım dünyada hangi şey kötüdür ki, onda iyilik olmasın ve hangi şey iyidir ki, onda kötülük bulunmasın der” ve bir örnek verir:

⁽¹³⁾ Halil İbrahim Sarıoğlu; (2013), *Mevlânâ Celaleddin-i Rumi- Rubailer*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara , s.94

⁽¹⁴⁾ Abdulbâki Gölpınarlı; (1999), *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Yay., 8. Baskı, İstanbul, s.196

⁽¹⁵⁾ H. Kamil Yılmaz; (2008), *Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı*, Erkam Yayınları, İstanbul, s.23.

⁽¹⁶⁾ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s.185.

“Mesela biri bir kimseyi öldürmek istediği zaman daha başka bir takım kötü işlerle meşgul olursa, dökmek istediği kan dökülmez. Bu işler ne kadar kötü iseler de, ölümü önlediği için iyi sayılırlar”⁽¹⁷⁾

O bu ifadeleri ile yaşam hakkının önceliğini vurgular.

B. İşkence ve kötü muamele yasağı

Zulüm, gücün, iktidarın, kamusal yetkinin suiistimali, yanlış ve kontrolsüz kullanılmasıdır. Mevlânâ adaletin zıddı olan zulüm ve hukuksuzluk konusunda da çok duyarlıdır. O, zalim ve mazlum konumlarının birbirine geçişli olduğunun, herkeste zalim konumuna geçme potansiyeli olduğunun farkındadır. Bu nedenle, iktidara, makam-mevki veya ekonomik vs. güçlere sahip olan insanları, zalim pozisyona geçmemeleri için bilinçlendirmek istemektedir.

O, her vesile ile keyfiliğe, kaba kuvvete, haksızlıklara ve insan hakkı ihlallerine karşı çıkar. Adaletten uzaklaşanların, haksızlık ve zulüm yapanların karşılarında er geç adaleti bulacaklarına inanır. Hukuk er geç haksızlığın hesabını soracaktır. Kimsenin yaptığı yanına kâr kalmayacaktır. Zira O’na göre: *“Bütün bilgiler; kötülük yapanların kötülükleri (zalimlerin zulmü) kendileri için karanlık bir kuyudur demişlerdir.”⁽¹⁸⁾*

Gerçekten kişiler, politik, yargısal, idarî, medyatik, askerî veya polisiye hangi konum ve görevde olursa olsun, geçici güç, yetki ve etkilerine güvenerek, adaletten, hukukun üstünlüğünden saparlar, insan haklarını ihlal ederler, haklıyı haksız, haksızı haklı gösterirlerse, hiç kuşkusuz kendi elleriyle kendi sonlarını hazırlamaktadırlar. Mevlânâ’nın tespitiyle, ileride içine düşecekleri karanlık kuyuyu kazmaktadırlar ve bugün için işleri yolunda gidiyor gibi görünse de, aslında bu kazılması tamamlanır tamamlanmaz içine düşecekleri kuyuyu kazmayı sürdürmeleri anlamına gelmektedir. Çünkü evrensel adalet ilkesi gereği zulümleri, haksızlıkları ne kadar ağır ve çoksa kazdıkları kuyu da o kadar derin olmalıdır.

Daha zalim olanın kuyusu, daha korkunçtur. Adalet daha kötüye daha kötü ceza buyurmuştur.

“Ey haksızlıkla -makam ve görevine güvenerek- başkası için kuyu kazan! Bil ki kendin için bir tuzak hazırlıyorsun.”⁽¹⁹⁾

⁽¹⁷⁾ Abdülbâki Gölpinarlı (çev.), (2009), *Fihi Mâ-Fih*, İnkılap Yayınları, İstanbul, s.194.

⁽¹⁸⁾ Mesnevi, I/1309 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.133).

⁽¹⁹⁾ Mesnevi, I/1311 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.134). Tahir’ül Mevlevi bu beytin serhinde şu şiiri vermektedir:

“İpek böceği gibi kendi çevrene koza örme.”⁽²⁰⁾

“Kendin için kuyu kazıyorsun, ölç.”⁽²¹⁾

“Yerde bir zayıf aman dilerse, gökyüzü askerleri birbirlerine karışırlar.

Sen birisini dişinle ısırdıpta kan içinde bırakırsan diş ağrısına tutulunca ne yaparsın?”⁽²²⁾

“Bir mazluma karşı elinden bir zulüm çıktı mı, o zulüm bir ağaç olur, o ağaçtan zakkum biter.

Ey zulümler eden, nasıl oluyor da gönlün hoş, yaptığını çekmeyeceksin mi sanıyorsun da gafil oluyorsun?”

Mevlânâ bu tespitlerinin ardından, ilahî adaleti hatırlatarak zalime, diktatöre: “Zayıfı savunmasız sanma: Kurandan Allah’ın yardımı gelince ayetini oku!” der.⁽²³⁾

Çünkü zayıfların, mağdurların dayandığı güç, bütün güçlerin kaynağı olan ilahî güçtür ve o güç yardıma geldiğinde, en zayıf bireyler ve milletler, en güçlü, en otoriter, en baskıcı diktatörlükleri, süper güçleri hiç beklemedikleri yenilgilere, feci sonlara uğratırlar. Gerek uzak gerek yakın tarih bunun örnekleriyle dolu değil midir?

Mevlânâ, sözleriyle, görüşleriyle diktatörlerin atası Firavunu yanlış politikalara yönelten bakanı Haman’a ilişkin beyitlerinde, hak ve hukuk tanımayan zorba yöneticilerin ders alması gereken ilginç tespitler yapar, çarpıcı öğütlerde bulunur:

“O (Haman) dostu düşmandan ayırt edemiyordu. O kör bir adam gibi, tavla oyununu tam tersinden oynamaktaydı. Ey lanetli, kötü yüreklilikle masumlara düşman deme!

Senin gözünde içinde bulunduğun kötü hal devlettir, mutluluktur, oysa onun başı oraya buraya koşuşturmak sonu ise darbedir. Bu devletten yeryüzü mutluluğundan yavaş yavaş uzaklaşmazsan sonbahar senin ilkbaharına galip gelecektir.

“İkbaline mağrur olarak pek azıyorsun,

Zulmün kuyudur, sen onu kendin kazıyorsun.”, Tahir’ül Mevlevi, age, Cilt 1, s.690.

⁽²⁰⁾ Yani elini, ayağını kendin bağlama. Tahir’ül Mevlevi, age, Cilt 1, s.690.

⁽²¹⁾ Mesnevi, I/1312 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.134; Caferi, s. 55).

⁽²²⁾ Mesnevi, I/1315-1316.

⁽²³⁾ Mesnevi, I/1313 (Meyerovitch/Mortazavi, s.134).

Doğu ve batı, sonunda hepsinin de başı gitmiş senin gibi nice kişiler görmüştür, Devamlı olmayan doğuyla batı nasıl olur da bir adamı kalıcı kılabilirler?

İnsanların endişe ve kölelikten sana birkaç gün yaltakçın (pohpohçun) olmalarından gurura kapılıyorsun, oysa insanlar birinin önünde tapmaya eğildiklerinde gerçekte onun ruhunu zehirlemektedirler.”

“Önünde eğilen kendisinden yüz çevirdiği zaman bu yüz sürmenin kendisi için zehirlenme ve zarar olduğunu o da anlar.”

“Ne mutlu egosunu alçaltmış kişiye... Ne yazık kibir ve gururdan bir dağ olmuş kişiye.

Bil ki bu kibir ve gurur ölümcül bir zehirdir; Bu aptal, bu zehirli şaraptan sarhoş olmuştu.

Bir zavallı zehirli şaraptan içince neşeden bir süre başını sallar ama,

Bir an sonra zehir, canını etkiler ve onu tamamen ele geçirir!”

“Onun zehirli olduğuna inanmıyorsan ve zehrin ne olduğunu bilmiyorsan Ad kavmine bir bak!

Bir kral bir kralı yendi mi ya öldürür, ya bir kuleye hapseder!

Fakat bir düşkün dertliyi görse derdine ilaç bulur, ona bağıшта bulunur!

O kibir ve gurur zehir değilse neden kral, onu suçsuz, hatasız öldürüyor?

Öbürüne de, kendisine hiçbir hizmeti olmadığı halde neden iyilikle muamele ediyor? Bu iki davranıştan kibir ve gururun tabiatını anlamak mümkündür!”⁽²⁴⁾

Üstünlük nefis ve ateşendir, ey kardeş niçin ateşe dalarsın

Yer seviyesinde olan nasıl oklara hedef olur? Bir düşün!

Fakat yerden başını yükseltti mi, hedef gibi, telafisiz darbelere maruz kalır.

Bu egoizm (bencillik) yaratıkların üzerine çıktıkları merdivendir, sonunda bu merdivenden düşeceklerdir.

Merdivenden daha üste çıkan daha aptaldır, çünkü kemikleri daha kötü şekilde kırılacaktır!”⁽²⁵⁾

⁽²⁴⁾ Mesnevi; IV/2738-2755

⁽²⁵⁾ Mesnevi; IV/2760 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.1008).

Mevlânâ'ya göre, “zalimlerin haksızlığının kaynağı şeytandan ileri gelmektedir.”⁽²⁶⁾

Yine o, baskıcı yöneticileri şöyle uyarır: “Dişlerinle masumları ısırma... Korunması mümkün olmayan silleyi düşün.”⁽²⁷⁾

Mevlânâ diktatörlüğün her şekline karşıdır. Baskıcı, dikta yönetimlerin nasıl ortaya çıktığını ve liderin takınması gereken tutumu şu sözleriyle çok güzel ortaya koyar:

“Silah ile bilgisizlik bir kişide toplanırsa, o kişi zulümle dünyayı yakar bir Firavun, bir diktatör kesilir.

Firavun, aşırı övgüden öyle oldu. Yumuşaklık seni alçak gönüllü yapsın ve baskıcı olma!

Olabildiğin ölçü de halkın hizmetinde ol, monark olma. Darbelere, vurmalara katlan, top gibi ol raket gibi değil.”⁽²⁸⁾

O, bir rubaisinde diktatörlük heveslilerine şu değişmez hatırlatmayı yapar:

“Allah’ın otoritesi karşısında hepimiz birer oyuncağız,
Zengin ve güçlü olan O, hepimiz dilencileriz.

Birinin diğeri üzerinde imtiyaz aramasının ne gereği var?
Hepimiz aynı evin eşliğinde bulunurken.”⁽²⁹⁾

Dünya tarihinin en çalkantılı dönemlerinin birinde ve genel olarak keyfilik ve baskı ortamının hâkim olduğu bir zamanda yaşayan Mevlânâ zalim olmaktansa mazlum olmayı, ezen olmaktansa ezilen olmayı yeğler.

“Ey yoksul kişi! Fakirliğin yüzünden sen, Firavunluktan, nankörlükten kurtuldun; bu yüzden Allaha şükret.

Şükret ki, mazlumsun; zalim değilsin! Firavunluktan da korunmuşsun; her fitneden, her kötülükten de.

Yoksa nezaket ve iyiliğin seni bıraktığı takdirde, çevrendekiler senden nefret ederler.

Zamanında seni aldatıcı şekilde öven bu insan grubu seni fark ettiklerinde şeytan görmüş gibi kaçarlar.”⁽³⁰⁾

⁽²⁶⁾ Mesnevi; III/4638 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.817).

⁽²⁷⁾ Mesnevi; IV/2815 (Meyerovitch/ Mortazavi, s.1011).

⁽²⁸⁾ Mesnevi; I/866-867 (Meyerovitch/ Mortazavi).

⁽²⁹⁾ Eva de Vitray; Meyerovitch et Damchid Mortazavi; (1993), *Rubâi'âyât*, Albin Michel, Paris, s.79.

⁽³⁰⁾ Mesnevi; VI/4723-4725 (Can, s. 665).

C. Kölelik yasağı

Çağındaki genel durumun aksine köle ve cariye kullanmayan Mevlânâ 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden⁽³¹⁾ yedi asır evvel şöyle seslenir: “*Bütün insanlar, kardeştir; ne kul vardır, ne köle.*”⁽³²⁾

Ona göre kölelik ve efendilik gibi kavramlar yoktur.⁽³³⁾

D. Adil Yargılanma hakkı

Adil yargılanma hakkı, günümüzde en başta gelen temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu hak ilk olarak 1948’de BM bünyesinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde tanınmıştır. Ardından, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi gibi diğer sözleşmelerle kökleşmiştir.

Adil yargılanma hakkı kısaca, bir davanın tarafları arasında fiilî ve hukuki herhangi bir fark gözetilmeksizin iddia ve savunmaların eşit ölçülerde ve karşılıklı olarak yapıldığı dürüst bir yargılama olarak tanımlanabilir.

Adil yargılanma ilkesi ve onun ayrılmaz parçası ve en temel görünümü olan çekişmeli yargılama Mesnevî’de yer almaktadır:

“*Ey hâkim diğer taraf hazır olmadıkça bir tarafı dinleme. İki taraf da hazır olmazsa hâkimin önünde gerçek ortaya çıkmaz... Birisi yalnız gelse de yüzlerce şikâyetle bulunsa, sakın ha, sakın... Hasmını dinlemeden sözünü kabul etme.*”⁽³⁴⁾

1) Tanıklık

Mevlânâ çeşitli vesilelerle tanık delilinin önemini vurgular:

“*Binlerce davacı, davaya kalkışsa hâkim, kulağını şahide verir. Hüküm verirken hâkimlerin uygulaması budur. Onlara göre gerçek şahit aydın ve açık iki göze benzer.*”

“*Onun için şahidin sözleri, göz yerine geçer. Çünkü o, yansız (çıkarsız) olarak sırrı görmüştür. Yalancı tanık da görmüştür ama kişisel*”

⁽³¹⁾ Bildirgenin 1 inci maddesi, “*Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.*” demektedir.

⁽³²⁾ Elçibey; (2010), *Mistik Güneş Mevlâna*, Siyah-Beyaz, İstanbul, s.68.

⁽³³⁾ Sefik Can; (2004), *Fundamentals of Rumi's Thought, A Mevlevi Sufi Perspective*, Tuğra boks, s.108.

⁽³⁴⁾ Mesnevi; III/4647 vd. (Meyerovitch/ Mortazavi, s.818).

çıkarla görmüştür. Kendi çıkarı, gönül gözüne perdedir. Bir perde gibi gerçeği görmeyi engeller. ⁽³⁵⁾

Tanrı'nın adı 'adalet sahibi'dir, şahit de onun adamıdır. Bu nedenle dürüst şahit Sevgilinin gözüdür.

Bu hâkim, iyiye de hüküm etmede, kötüye de. Fakat şahit, hâkime bile hüküm etmiyor mu?

Hüküm sahibi, şahide esir oldu. ⁽³⁶⁾

Fîhî Mâ-Fîh'de ise, "Bütün âlem buyruğa tutsaktır; buyruksa tanığa tutsak. Tanık açıklar, gizlemez" buyurur. ⁽³⁷⁾

Mesnevî'de, "Şahidin yoksa dava düşer" ⁽³⁸⁾ diyen Mevlânâ hâkim tarafından tanık beyanlarının değerlendirilmesine ilişkin günümüzdeki standartlarla uyumlu tespitlerde bulunur:

"Bil ki, şahitlerin dürüstlüğü kanıtlanmalıdır; bunu kanıtlamanın aracı ise tutarlılıktır. Sözde de, işte de bir aykırılık olmamalı ki, bu şahitlerin şahitliği kabul edilsin. Sözleri birbirini tutmayan şahitleri kim kabul eder? Şahidin gerçek şahit olduğu anlaşılınca, onun sözü kabul edilir. Gerçekliği anlaşılmazsa yerinde sayar, durur. ⁽³⁹⁾

Hâkimin tellallarının bir müflisi şehirde dolaştırarak halka bildirmeleri hikâyesinde de, hapisanedeki diğer mahkûmlar, hapis arkadaşları müflisin çok yemesinden şikâyet ederler. Müflisi önüne getiren hâkim, "müflis olduğunu ispat et dediğinde," o da, der.

Hâkimin cevabı şudur: "Onların şahitliği nasıl kabul edilir? Onlar senden kaçıyorlar, elinden kan ağlıyorlar, onlar şimdi senden davacı durumundadırlar. Onlar senden kurtulmak istiyorlar. Bu kişisel yarar nedeniyle onların yaptıkları şahitliğin bir değeri yoktur. ⁽⁴⁰⁾

Bunları söyleyen hâkim, ceza evindekilerin şahitliği ile yetinmez ve onun halini başkalarına da sorup, beyanları teyit ettikten sonra, adamın "bu müflistir" diye bağırarak şehirde dolaştırılmasına karar verir. ⁽⁴¹⁾

Hâkimin yaptığı günümüz hukukuyla uyumludur. Çünkü müflisin tanık gösterdiği cezaevi arkadaşları mağdur ya da şikâyetçi

⁽³⁵⁾ Mesnevi; VI/ 2865 vd. (Meyerovitch/ Mortazavi, s.1555).

⁽³⁶⁾ Mesnevi; VI/ 2885 vd. (Caferi, s.610).

⁽³⁷⁾ Abdülbâki Gölpınarlı (çev.); (2009), *Fîhi Mâ-Fîh*, İnkılap., İstanbul, s. 136.

⁽³⁸⁾ Mesnevî; III/4034.

⁽³⁹⁾ Mesnevi; V /250-260 (Can, s.36).

⁽⁴⁰⁾ Mesnevi; II/644, 645 (Meyerovitch/ Mortazavi, s. 341; Can, s.302).

⁽⁴¹⁾ Mesnevi; II/615 vd. (Can, s. 300-304, Meyerovitch/ Mortazavi, s. 340).

konumundadırlar. Yürürlükteki hukukumuzda da, mağdur ve şikâyetçi de tanık olarak dinlenebilir ve tanıklığa ilişkin hükümler uygulanır. Ancak uyumsuzluğa taraf olduklarından yeminsiz dinlenirler. Mağdur veya şikâyetçinin beyanı, tanık beyanı olmayıp, sanıktan (şüpheliden) başka taraf beyanı olarak kabul edilir.⁽⁴²⁾

Bu hikâyede ilginç olan bir husus çok dilliliğe ilişkin şu beyittir: *“Türk, Kürt, Rum, Arap, gür sesli on tellal, kendi dillerince bağırtıyorlar, diyorlardı ki: Bu adam müflistir, bir şeyi yoktur, sakın ona kimse ödünç bir pul bile vermesin.”*⁽⁴³⁾

2) Yargı Bağımsızlığı

Mevlânâ hâkimin tarafsızlığı ilkesini bir hikâyeye dayanarak günümüzdeki yaklaşım ve standartlara uygun şekilde açıklar:

“Bir kimseyi bir yere hâkim tayin ederler. O da ağlamaya başlar. Vekili kendisine der: ‘Hâkim bey neden ağlıyorsun? Şimdi senin için ağlamak, yakınmak zamanı değildir, bilakis sevinmen ve tebrikleri kabul etme zamanıdır.’ Hâkim ise, ‘Ah ederek, işin iç yüzünü bilmeyen kimse nasıl bir karar verebilir? O işin gerçeğini bilen iki kişi arasında, bir cahilden başka bir şey değildir ki...’ Mahkemeye gelen iki hasım, aralarında geçen olayı bilmektedirler. Zavallı hâkim o iki tarafın hilelerini oyunlarını ne bilsin? O hasımların hallerini bilmez ve habersizdir. Böyle olduğu halde canları ve malları hakkında nasıl hüküm verir? der.

Vekili cevaben der ki: Hasımlar (tarafklar) aralarındaki olayı bilirler. Fakat beyanları güvenilir değildir. Onların fiillerini bilmezsin ama sen bütün toplumun ışığıdır. Çünkü senin, ayırt etme gücüne zarar verecek ön yargın yok ve bu özgürlük gözler için bir ışıktır. Oysa kişisel çıkarları o iki adamı kör yapmıştır. Tarafgirlikleri sanki onların bilgilerini mezara gömmüştür. Tarafsızlık, bilgisizi bilgin yapar. Hâlbuki tarafgirlik bilgiyi eğri ve yanlış bir hale getirir.”⁽⁴⁴⁾

Görüldüğü üzere Mevlânâ önyargısızlık ile tarafsızlığı bir görmektedir. Günümüzde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de, hâkimlerin tarafsızlığını aynen Mevlânâ'nın 13 üncü asırda ifade ettiği gibi, *“davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı yokluğu”*⁽⁴⁵⁾ biçiminde anlamaktadır.

⁽⁴²⁾ Centel; Zafer; (2006), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta, İstanbul, s. 233.

⁽⁴³⁾ Mesnevi; II/662,663 (Meyerovitch; Mortazavi, s. 342; Can, s.302)

⁽⁴⁴⁾ Mesnevi; II/ 2744 vd. (Can, s.465-466; Meyerovitch/ Mortazavi, s.459-460).

⁽⁴⁵⁾ Ergin Ergül; (2004), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, s.189.

Mevlânâ yukarıdaki ifadelerinde tarafsız olmayan bir hâkimin gerçeği göremeyeceğini ve kararının isabetli olmayacağını çok açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Mevlânâ, “Allah adaletinin gölgesi” olarak nitelendirdiği ⁽⁴⁶⁾ görevini bağımsız ve tarafsız şekilde yapan hâkime de özel bir değer verir:

“Hâkim, Tanrının ölçüsü ve terazisidir. O düşmanlıkları ve uyuşmazlıkları kesen bir makastır. O iki tarafın kavga ve tartışmalarını bitirir.

Hâkim yolunu sapıtmış en azgın kişileri yola getirir, kanunu ile fitneleri yatıştırır.”⁽⁴⁷⁾

“Hâkim Allah vekilidir, Allah adaletinin gölgesidir. Her davacı ve davalının (gerçek niteliğini gösteren) aynasıdır. Zira o, kendi onuru, kızgınlığı ya da çıkarı lehine değil de mağdur olanın lehine cezaya hükmeder.”⁽⁴⁸⁾

Mevlânâ'nın hâkim için yaptığı yukarıdaki nitelendirmeler, ona yüklediği görev ve sorumluluklar hiç tartışmasız yargı bağımsızlığının gerekliliğini ortaya koyar. Yürütmeden, güç odaklarından ve taraflardan bağımsız olmayan bir yargı Tanrının terazisi, mutlak/ilahî adaletin gölgesi olarak nitelendirilebilir mi?

Mevlânâ'nın bu konudaki bakışı da, günümüzde, “Başka kişi ya da organdan emir almamak ve tarafların ve özellikle yürütme organının etki alanı dışında olmak” şeklinde anlaşılan yargı bağımsızlığı anlayışı ile uyumludur.⁽⁴⁹⁾

E. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

Mevlânâ düşüncenin değerini çok çarpıcı ifadelerle vurgular:

“Sen ancak düşünceden ibaretsin⁽⁵⁰⁾, Ey benim canım efendim, sen düşünceyi, fikri bir adam farz et. Çünkü insan, düşünceyle insan sayılır, değerlenir, canlanır.”

Mevlâna her türlü gelişmenin, ilerlemenin, başarının kaynağını düşünceye bağlar. Onun, “Sen yalnız duyuş ve düşünüşten ibaretsin! Geri kalanların ise sadece et ve kemiktir” diyerek ifade ettiği insan eşittir

⁽⁴⁶⁾ Mesnevî; VI/1510.

⁽⁴⁷⁾ Mesnevî; IV/ 1490 vd. (Can, s.433).

⁽⁴⁸⁾ Mesnevî; V/1512 vd., (Meyerovitch; Mortazavi, s.1472).

⁽⁴⁹⁾ Ergin Ergül; s.189.

⁽⁵⁰⁾ Meyerowitch ; *le livre du dedans*, s.147.

düşünce anlayışı, düşünce ve ifadenin önünde engel ve yasakları dışlayan özgürlük eşittir düşünce ve ifade özgürlüğü formülüne götürür.

Mevlânâ hukuki açıdan kesin bir şekilde düşünce suçunu kabul etmez. Ona göre:

“Düşünmeden dolayı suçlanmak yoktur. İnsanın içi özgürlük dünyasıdır. Düşünceler latiftir, ona dayanarak hüküm verilemez.”⁽⁵¹⁾

O, dünyada dinlerin ve bağlularının barış içinde bir arada yaşaması gerektiğini, ne kadar isteseler de dünyaya tek bir dinin hâkim olması gibi bir durumun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını söyler. Mevlânâ'ya, şöyle denir: *“Rumlar, Moğol'a kız verelim de din bir olsun; şu yeni din, şu Müslümanlık ortadan kalksın diyorlar.”* Mevlânâ'nın cevabı bunun imkânsızlığını açık bir şekilde ortaya koyar:

“Bu din ne vakit bir olmuş ki? Daima ikiydi, üçtü. Aralarında da daima çekişme ve savaş vardı. Dinleri nasıl bir yapabilirsiniz siz? Din orada, yani kıyamet kopunca öbür dünyada bir olur. Fakat burada, dünyada buna imkân yoktur. Çünkü burada herkesin bir amacı, başka bir dileği var; bu burada birliğe imkân vermez. Ancak orada bir olacaklar, aynı yöne dönecekler, aynı dile ve kulağa sahip olacaklardır.”⁽⁵²⁾

Mevlânâ, insanı ilahi emaneti taşıyan üstün bir varlık olarak gördüğü için dini ve mezhebi ne olursa olsun insanı sevmiş, bütün dinlere saygı göstermiştir. Bu yüzdendir ki bu evrensel bilgenin gün boyu süren cenaze töreninde yalnız Müslümanlar değil, Konya'da bulunan Hristiyanlar ve Museviler de gözyaşı dökmüşlerdir. Bazıları Hristiyan ve Yahudileri törenden uzaklaştırmak istediğinde, onlar; *“O bir güneşti, güneş bir yeri değil tüm dünyayı aydınlatır; Mevlânâ ekmeğe benzer, ekmekten kaçan aç var mıdır?”* diyerek törenden ayrılmamışlardır.⁽⁵³⁾

F. İfade özgürlüğü

Mevlânâ düşüncenin değerini *“sen ancak düşünmeden ibaretsin”, “insan düşünceyle insan sayılır, değer kazanır”* gibi çarpıcı ifadelerle vurgular. Her türlü gelişmenin, ilerlemenin, başarının kaynağını düşünceye bağlar. Onun *“Sen yalnız duyuş ve düşünüşten ibaretsin! Geri kalanların ise sadece et ve kemiktir”* diyerek ifade ettiği İnsan eşittir düşünce anlayışı, düşünce ve ifadenin önünde engel ve yasakları dışlayan özgürlük eşittir düşünce ve ifade özgürlüğü formülüne götürür. Mevlânâ hukuki açıdan kesin bir şekilde düşünce suçunu kabul etmez. Ona göre;

⁽⁵¹⁾ Meyerovitch; *le livre du dedans*, s. 133.

⁽⁵²⁾ Gölpınarlı; *Fihi Mâ-Fih*, s.23., Meyerovitch; *le livre du dedans*, s. 53.

⁽⁵³⁾ Gölpınarlı; *Mevlânâ*, s.129.

Düşünce den dolayı suçlanmak yoktur.⁽⁵⁴⁾ İnsanın içi özgürlük dünyasıdır. Düşünceler latiftir, ona dayanarak hüküm verilemez.

Düşünceler içte oldukça onların, adları, sanları ve işaretleri yoktur. Hiç bir hâkim var mıdır ki, sen içinden böyle ikrar ettin veya şöyle sattın ya da içinden böyle düşünmediğine yemin et desin. Diyemez. Çünkü bir kimsenin içi üzerine hüküm verilmez. Düşünceler özgür kuşlar gibidir.⁽⁵⁵⁾

Mevlânâ'nın perspektifinden ifade hürriyeti olgun insan olmanın, bireysel gelişimin, müziğin ve sanatın temelidir. Bu gerçeği, şöyle ifade eder: *"Mademki insansın... Mademki duyuyor, düşünüyor ve seziyorsun... Büyük gerçeği bulmak için gönlünü ve idrakini yoracaksın! Duyduklarını ve bulduklarını söyleyeceksin. Sen söyleyemezsen, ruhunun eriştiği sırları sazlara ve semalara söyleteceksin!"*⁽⁵⁶⁾

Mevlânâ en geniş ifade özgürlüğünü savunur. Nitekim bir rubaisinde *"Mademki köle değilsin, padişah gibi seslen. Görüşlerini istediğin şekilde söyle!"*⁽⁵⁷⁾ diye seslenir. Rubainin devamında insanı *"hakikatin davulunu çalmaya"* çağırır.

Görüldüğü gibi ona göre, görüşlerini istediği gibi ifade edemeyen kişi özgür bir birey olamaz. Düşüncesini, görüşünü ifade konusunda, özgür her insan bir padişah gibidir. Padişahın görüşünü ifade etmesine sınır koyacak birisi söz konusu olabilir mi?

Mevlânâ, ifade edilen düşünceyi akan suya benzetir. Değerini de suyun akmasına benzeterek, ifade edilmesinde görür.⁽⁵⁸⁾

Mevlânâ bu söylemiyle, düşünce ve ifade özgürlüklerini, günümüzde bu özgürlükleri kamu güvenliği ve düzeni, genel sağlık ve ahlâkın korunması gibi nedenlerle sınırlandırılmasına imkân veren insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin aksine mutlak haklar olarak kabul eder. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Avrupa İnsan

⁽⁵⁴⁾ Aynı ifade Gölpınarlı'nın çevirisinde, *"Düşünce yüzünden hiç kimse sorumlu olamaz"*(s.84), Meyerovitch'in Fransızca çevirisinde, *"Düşünceler cezalandırılmaz"* (s.133) olarak geçmektedir.

⁽⁵⁵⁾ Mevlâna; *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Ambarcıoğlu, s.135; Çev. Avni Konuk/Hz. Selçuk Eraydın; s.92, Meyerovitch; s. 134.

⁽⁵⁶⁾ Nihad Sâmî Banarlı; (2008), *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri, İstanbul, Kubbealtı*, 4. Baskı, s.219.

⁽⁵⁷⁾ Şefik Can; *Mevlânâ - Rubailer*, s. 260.

⁽⁵⁸⁾ *"Ey düşüncesi, ayağı bağlı kişi! Harekette bir sır olduğunu sonunda gördün. Hareketle can sıkıntısı, rahatlığa dönüşür. Kuyu ve ırmak suyu aktığı için değerlidir."*

Hakları Sözleşmesinin 10 uncu maddesi bağlamında ifade özgürlüğünün, sadece olumlu karşılanan veya zararsız görülen fikirleri değil, aynı zamanda devleti veya toplumun herhangi bir bölümünü kırıncı, şok edici veya rahatsız edici fikirleri de kapsadığını içtihadının da ilerisine geçmektedir. Onun gelecek çağlara da hitap ettiği düşünülecek olduğunda bunda şaşılacak bir durumda söz konusu değildir.

G. Örgütlenme özgürlüğü

Mevlânâ hiçbir ayırım yapmaksızın insanların sorunları ile bizzat ve en yoğun şekilde ilgilenirken, başkalarını da buna teşvik etmiştir. Toplum yararına olan işlerde insanların bir araya gelmelerini, örgütlenmelerini, kendilerinden sonra da faaliyet sürdürecektir vakıflar, sivil toplum örgütleri kurmalarını teşvik etmiştir.

Aşağıdaki ifadeleri buna en iyi şahittir:

“İnsanların iyisi insanlara yararlı olandır.

Halk için çalışıp çabalamak, güzel hayırlı bir iştir.⁽⁵⁹⁾

Halk için çalışıp-çabalamak, güzel bir iştir amma,

Sadece kendin için çalışıp çabalamanın ne kıymeti olur?⁽⁶⁰⁾

Yürü iyilik et, zaman bu iyiliği bilir, o iyilerin iyiliğin unutmaz...

Herkes göçer gider. Bu dünyada malı kalır, senin de malın kalacak; mal yerine iyiliğin kalması daha iyidir.⁽⁶¹⁾

Halka Allah için veya kendi canının rahatı için bir iyilik yap.

Böylece bakarken daima dost görürsün gönlüne kin yüzünden nahoş suretler gelmez.⁽⁶²⁾

Sözün özü şudur: Topluma dost ol; heykel yapan gibi taştan arkadaş yont.

Çünkü kervanın kalabalığı ve çokluğu, yol kesicilerin belini ve mızrağını kırar.⁽⁶³⁾

Nitekim onun, oğlu Sultan Veled tarafından örgütlenen hareketi (Mevlevilik), yüzyıllar boyunca çok geniş bir coğrafyayı ve değişik milletlerden ve kültürlerden insanları için alan küresel bir sivil toplum hareketi olarak faaliyet göstermiş ve göstermeye devam etmektedir. Mevlevilik bugün bile birçoğu ayakta olan Mevlevihaneler aracılığıyla

⁽⁵⁹⁾ Can; *Rubailer*, no: 545, p.104.

⁽⁶⁰⁾ Halil İbrahim Sarıoğlu; s.92.

⁽⁶¹⁾ Can; *Rubailer*, No: 698, p.127.

⁽⁶²⁾ Mesnevi; IV, 1978-1979.

⁽⁶³⁾ Mesnevi; II, 2143-21, Sarıoğlu; s.44.

bulduğu bölge insanların mistik, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatlarına önemli katkılar yapmıştır. Osmanlı döneminde Belgrad'dan Tebriz'e, Mekke'den Kahire'ye kadar imparatorluk coğrafyasını kucaklayan Mevlevihaneler, Osmanlı toplumuna yön veren önde gelen bilgin ve sanatkarların yetiştiği bilim, kültür ve sanat merkezleri olarak faaliyet göstermişlerdir.

H. Ayrımcılık yasağı

Mevlânâ insanı bütün eserlerinde doğuştan belli haklara sahip olmanın ötesinde yüce bir varlık olarak görür. Ona, görünüş, ırk, uyruklu, statü, cinsiyet, din, kanaat vs. hiç bir ayırım yapmaksızın yaklaşır. Kişilere, düşünceleri, statüleri sebebiyle farklı muamele edilmesini, ayrımcılık yapılmasını onaylamaz. Mesajı herkesi kucaklar. Bir rubaisinde şöyle seslenir:

“Üstünlük iddia etmek, kendini beğenip, başkalarını hor görmek ne anlamsız, ne boş şeydir.”⁽⁶⁴⁾

O, insanın dünyaya gelişiyle sahiplendiği hiç bir etiketi dikkate almadan birim insanı, bireyi önemser. Nitekim o milliyet ve din farklılıkları nedeniyle insanların hor görülmesine, ötekileştirilmesine, ayrımcı muameleye tabi tutulmasına şu sözlerle karşı çıkar:

“Ey onda bunda kusur arayan kişi. Hiçbir insanı hor görme, hangi millette, hangi dinde olursa olsun, insanda, Onun bir emaneti vardır. İnsan O'nun aynasıdır.”⁽⁶⁵⁾

O, insanlar arasında dil farklılıklarını da bir engel ve ayrışma nedeni olarak görmez. Her vesile ile insanlar arasında ayrılıkların hep görünüşte olduğunu, esas olanın insan onuru olduğunu vurgular. Gönül ve duygu birliğini dil birliğinin üzerinde tutar. Şöyle seslenir;

“Bütün insanlar, ezelden geldiğimiz için, oraya karşı duyduğumuz iştiyakta, özlemde birleşiriz, bir oluruz, ama söze başlayınca hepimiz ayrı ayrı dillerle dosta sesleniriz. Hepimizin duygusu bir ama dillerimiz ayrı.”⁽⁶⁶⁾

“Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşır.”⁽⁶⁷⁾

⁽⁶⁴⁾ Şefik Can; (2009), *Dîvan-ı Kebir, Seçmeler*, Cilt 1, Ötüken, İstanbul, s. 79.

⁽⁶⁵⁾ Can; *Divan-ı Kebir*, I, s.79

⁽⁶⁶⁾ Can; *Divan-ı Kebir*, III, s.140.

⁽⁶⁷⁾ Mesnevî; II, 3681.

Ona göre, insan başkalarının kusurlarını, suçlarını, kötülüklerini araştırarak ya da başkalarının eksikliklerinden hareketle kendisini yüceltmeye çalışmamalıdır. Bütün insanlara aynı değeri vermeli, eşit davranmalı ve insanlardaki cevheri yakalamalıdır. İnsan neyin peşinden giderse o olur. Aradığıyla özdeşleşir. Rubailerinin birinde şöyle der:

*“Madendeki inciyi aradıkça madensin
Ekmek lokmasına heves ettikçe ekmeksin
Şu kapalı sözü anlarsan, anlarsın her şeyi;
Neyi arıyorsan osun sen...”⁽⁶⁸⁾*

Mevlânâ bütün hayatı boyunca çeşitli sosyal, kültürel ve dini kesimlerden insanlarla iyi ilişkilere sahip olmuş, her kesimin sevgi ve saygısını kazanmıştır. O insanlığın tamamına seslenmiştir: *“Akraba ve yabancı arasında bir ayırım yapmıyorum.”⁽⁶⁹⁾*

Nitekim o, ırk ve din çatışmalarının en yoğun olduğu Moğol ve Haçlı saldırıları döneminde bile, ırk, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insanların eşitliğini en güçlü şekilde dile getirmiş ve bunu hayatına ve uygulamalarına yansıtmıştır. Bu konuda kendisine yapılan eleştirileri de kararlılıkla göğüslemiş ve geri püskürtmüştür. Herkesten bu yaklaşımı, bu cesareti beklemiştir.

Bu nedenle, kendi insanının ve toplumunun hak ve hürriyetlerini kutsarken, yabancılara hoşgörüsüz davranan ve insan onuruna aykırı muamele eden, başka ülkelerdeki insan hakları ihlallerine çifte standartla veya ekonomik ve siyasi saiklerle yaklaşan Batılı ülkelerin Mevlânâ’dan öğreneceği çok şey vardır.

Ancak, ona sözde saygı ve sevgi duyan, onunla iftihar eden Doğu dünyasının da insan hakları alanındaki acıklı durumu, sorunlu gerçekliği, Mevlânâ’nın insana bakışını anlama ve uygulamaya ne kadar çok ve acil ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

II. İnsan haklarının idari ve yargısal korunması

Mevlânâ, yöneticilerin, bir bireyin hakkını, hukukunu korumasını, bütün insanların hakkını koruması, bir hâkimin kararıyla bir insanın hakkını elde etmesini sağlamasını ise bütün insanlığın hakkını vermesi olarak görür. Bir yöneticiye yazdığı mektupta, uğradığı haksızlığın giderilmesini istediği kişi için şöyle der:

⁽⁶⁸⁾ Can; *Rubailer*, s.322.

⁽⁶⁹⁾ Talat S. Halman; (2004), *Sevda Yüce Gözlerle, Rubailer, Mevlânâ Celaleddin Rumi'den*, Hece Yay. p., İstanbul.

“Umarım ki elini genişletirsiniz de, hukukunu diriltmiş olursunuz. Kim birisini diriltirse, bütün insanları diriltmiş gibidir. Acı yeryüzündekine, acısın gökyüzündeki sana.”⁽⁷⁰⁾

Bir hâkime yazdığı mektupta ise şöyle der:

“Kutlu himmetinizi esirgemeyin de, kendisine miras kalan o ev, bu mazlumun, bu kimsesizin eline geçsin de dirilsin. Bir kişiyi dirilten, bütün insanları diriltmiş gibidir.”⁽⁷¹⁾

Buradan “*kamu denetçisi*”, “*İnsan Hakları Kurumu*” ve “*Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru*” gibi kurumların nüvesini bulmak mümkündür.

Bireysel başvurunun kültürel köklerimizdeki nüvesi, evrensel bilge Mevlânâ'nın hâkim ve yöneticilere yönelik “*bir bireyin hakkını vermeyi tüm insanlığın hakkını vermek*” olarak görme tavsiyesinde bulunmaktadır.

Sonuç

Görüldüğü üzere, ülkemizde ve dünyada daha çok mutasavvıf ve şair yönüyle tanınan büyük bilgin Mevlânâ'nın günümüzde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi gibi birçok uluslararası belgede yer alan, yaşam hakkından, adil yargılanma hakkına işkence yasağından kölelik yasağına ya da düşünce ve ifade hürriyetlerine kadar temel hak ve özgürlükleri, günümüz standartlarına ve bazen de daha ileri şekilde ele aldığını, yorumladığını görmek oldukça ilginçtir.

Onun eskimez eserlerinin hukukçu gözüyle incelendiğinde görülmektedir ki, insanlık onuru ve adalet Mevlânâ'nın düşünce dünyasının ve hayat felsefesinin merkezinde yer almaktadır. O, yaşadığı dönemde hiçbir ayırım gözetmeksizin insanların haklarını savunduğu ve toplumun refahı ile adil ve iyi bir yönetim için mücadele verdiği için sadece etrafına toplanan sınırlı bir grubun değil, herkesin sevgilisi ve efendisi yani Mevlânâ'sı olmuştur. Mevlânâ daha çok, evrendeki her hareketin, atomlardan galaksilere kadar uzanan coşkunun, dinamizmin kaynağı olan ilahi aşkın en güçlü şairi olarak bilinmektedir. Ancak, hukukçu yönü, ele aldığı ve mücadelesini verdiği konular dikkate alındığında, aynı zamanda sosyal hayatın ve devletin temeli olan adaletin de şairidir.

⁽⁷⁰⁾ Abdalbâki Gölpınarlı; (1999), *Mevlânâ Celâleddin Mektuplar*, İnkilap., İstanbul, s.40.

⁽⁷¹⁾ Abdulkadir Gölpınarlı; s.96.

Ayrıca onun, bireyi bedensel, zihinsel, ruhsal ve sosyal tüm yönleri ile kucaklayan bütüncül gelişim anlayışının özünü, insan ruhunun özgürleşmesi oluşturmaktadır. O bizlere, iç dünyasında hür olmayı başaramamış bir insanın dışsal özgürlüğüne yönelik baskılara cesur bir şekilde karşı çıkamayacağını, gerek kendisinin gerek başkalarının hak ve özgürlüklerini savunamayacağını göstermektedir.

Bu açıdan, kendi insanının ve toplumunun hak ve hürriyetlerini kutsarken, yabancılara hoşgörüsüz davranan ve insan onuruna aykırı muamele eden, başka ülkelerdeki insan hakları ihlallerine çifte standartla veya ekonomik ve siyasi saiklerle yaklaşan Batılı ülkelerin insan hakları alanında Mevlânâ'dan öğreneceği çok şey vardır.

Bununla birlikte, ona sözde sevgi ve saygı duyan, onunla iftihar eden Doğu dünyasının da insan hakları alanındaki acıklı durumu, sorunlu gerçekliği, bizlerin de Mevlânâ'nın insana bakışını anlama ve uygulamaya ne kadar çok ve acil ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

Bu itibarla, gerek ülkemizde gerek dünyada aydınlar, siyasetçiler, yöneticiler ve hukukçular ancak Mevlânâ'yı iyi kavradığı takdirde, insan hakları, düşünce özgürlüğü, hukuk devleti, dünya barışı, özgürlük ve güvenlik dengesi, ayrımcılık yasağı, kamuda iyi yönetim, saydamlık ve etik ilkeler gibi kavramların içeriğini doldurmak, teorik düzeyden pratiğe taşımak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Gölpınarlı, Abdülbâki; (1999), *Mevlânâ Celâleddin Mektupları*, İnkılap, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâki; (1999), *Mevlânâ Celâleddin, Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Yay., 8.Baskı, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (çev.); (2009), *Fîhi Mâ-Fîh*, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (çev.); (2009), *Fîhi Mâ-Fîh*, İnkılap, İstanbul.
- Centel;Zafer; (2006), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Beta, İstanbul.
- Elçibey; (2010), *Mistik Güneş Mevlâna*, Siyah-Beyaz, İstanbul.
- Ergül, Ergin; (2004), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Uygulaması*, Yargı Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.
- Eva de Vitray- Meyerovitch et Damchid Mortazavi; (1993) *Rubâi'yât*, Albin Michel, Paris.
- Eva De Vitray-Meyerovitch, Le livre du dedans; (2010), Babel, Paris.
- Eva De Vitray-Meyerovitch/Djamchid Mortazavi; (2004), *Mathnawi*, La quête de l'absolu, édition du Rocher, Paris.
- Yılmaz, H. Kamil; (2008), *Çağları Aşan Mevlânâ Çağrısı*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- Sarioğlu, Halil İbrahim; (2013), *Mevlânâ Celaleddin-i Rumi-Rubailer*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara.
- Dağı İhsan; Polat, Necati; (2004), *Herkes İçin Demokrasi ve İnsan Hakları*, Liberte, Ankara.
- Gençosman, M. Nuri; (1994), *Mevlânâ'nın Rubailer*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Banarlı, Nihad Sâmi; (2008), *Tarih ve Tasavvuf Sohbetleri*, Kubbealtı, 4. Baskı, İstanbul.
- Can, Şefik; (2009), *Dîvan-ı Kebir, Seçmeler*, Ötüken, İstanbul.
- Can, Şefik; (2004), *Fundamentals of Rumi's Thought, A Mevlevi Sufi Perspective*, Tuğra boks.
- Can, Şefik; (2008), *Rubailer, Mevlânâ*, Kırkambar, İstanbul.
- Halman Talat S.; (2004), *Sevda Yüce Gözlerle, Rubailer, Mevlânâ Celaleddin Rumi'den*, Hece Yay, İstanbul.